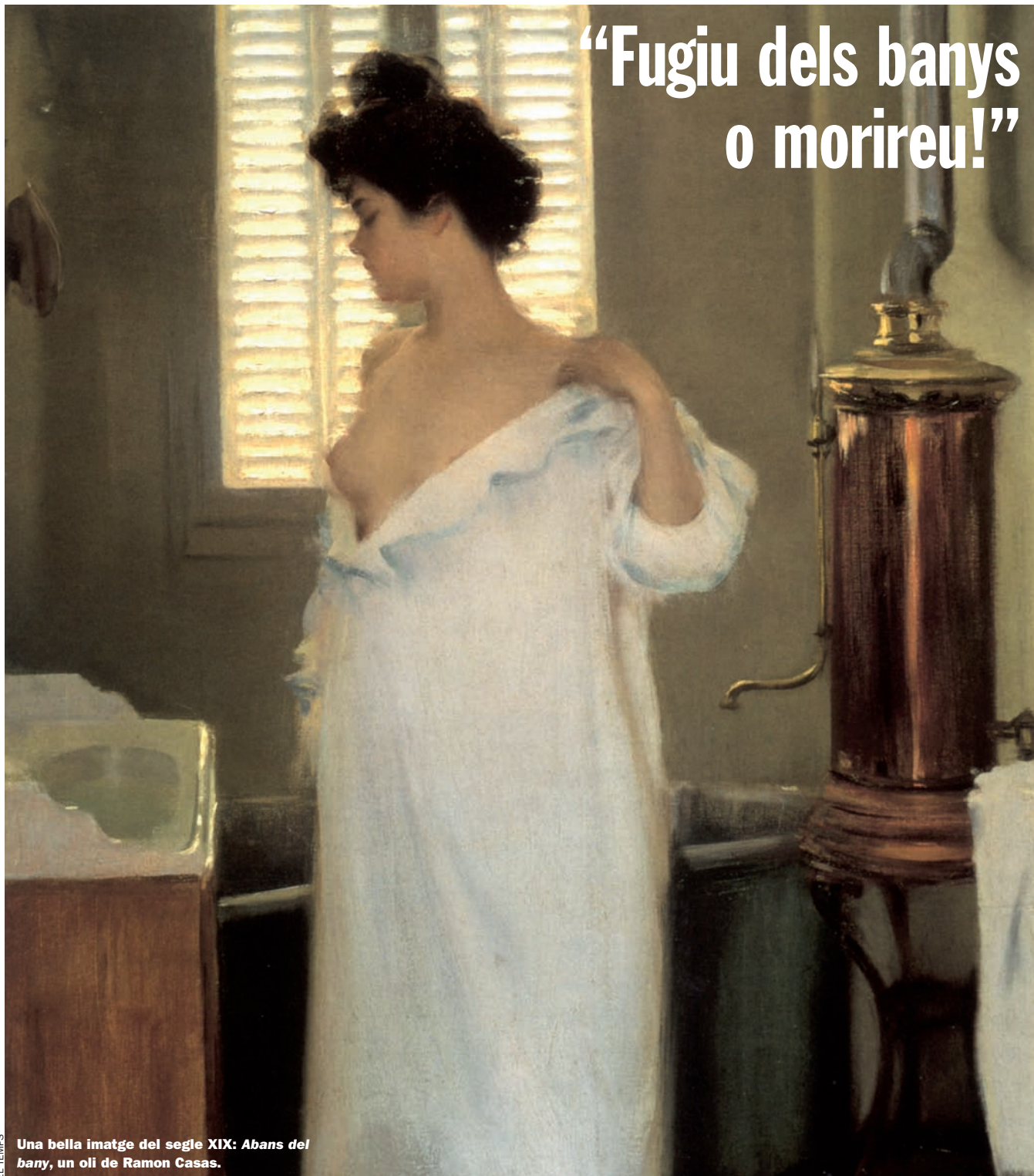

**“Fugiu dels banys
o morireu!”**

Una bella imatge del segle XIX: Abans del bany, un oli de Ramon Casas.

La imprecació dramàtica recorria l'Europa aterrida per la pesta: l'aigua propiciava l'entrada al cos de tota mena de malures, deien, i el bany esdevenia, per tant, pràctica perillosa en temps d'epidèmia. Brutícia i netedat han tingut, de fet, ben diverses concepcions al llarg del temps: abans d'arribar a l'actual imperi de la higiene, n'hi ha hagut de tots colors... de taques.

Greixum, brutedat i llordesa; sutzesa, porquícia i engrut; saburra, pegatera i immundícia. Per exemple. N'hi ha tantíssimes, de paraules que ens designen i ens acosten i ens defineixen la brutícia (i n'hi ha de tan detallades), que potser podríem dir, seguint el símil dels tons de blanc que saben distingir i anomenar els pobles inuit, que som davant una realitat ben propera. Ni que sigui per a reprovar-la i, d'un temps ençà, perseguir-la fins i tot implacablement.

Actualment, la brutícia té molt mala premsa. Els consells sanitaris, la convenció social i els anuncis publicitaris (la potinga que renta més blanc o amb més força, la que destrueix les taques en un tres i no res i sense esforç, el sabó més perfumat, el que farà que ells/elles caiguin rendits/rendides als teus peus, et regalin flors o allò que convingui) s'han aliat per assetjar qualsevol nyafa que gosi treure el nas des de qualsevol racó: els cabells i la pell i la roba i les nostres llars han de lluir nets i brillants. O fer-ho veure, si més no.

I és que, ben mirat (o mirat de més a prop), hi ha una mena d'estadístiques que periòdicament es fan públiques i que no ens acaben de deixar gaire ben retratats, els europeus. Quanta gent es renta les mans després de passar pel vàter? O, sobretot: quanta no ho fa? En vista d'algunes xifres, potser sí que, en termes generals (per bé que les generalitzacions siguin sempre perilloses, i que tinguem consciència que no és igual, diguem-ne, un habitant de vora la mar assolellada que un altre de l'interior gelat del continent i amb lavabo, ai, emmoquetat), els europeus resulta que serem tan bruts com històricament ens han vist (i ens veuen) des d'uns altres continents.

Si no vols defallir no et banyis.

Els hàbits higiènics varien segons el lloc i el moment, el costum i la necessitat: probablement, si una màquina del temps ens transportés de cop a una taverna de la Barcelona medieval o, fins i tot, al bell mig d'un relluït ball del Versalles prerivolucionari, quedaríem atuits per la pudor. I, evidentment, el nostre mareig ens deixaria en evidència (i la roba i el pentinat i etcètera, però ara no hi entrarem, en això): ningú més no notaria la ferum concentrada de tants de cossos aliens a l'aigua i el sabó durant dies, setmanes, mesos o... anys (se sap, per exemple, que

“Vaig fer preparar el bany; el rei hi va entrar a les deu i durant la resta de la jornada es va sentir pesat, amb un sord mal de cap”

el futur Lluís XIII de França, després de la prescrita passada per l'aigua tot just acabat de néixer, ja no va tornar a provar l'experiència del bany fins a set anys).

Els banys públics que els romans havien consolidat amb sentit purificador i també com a espais de socialització i que formen part (juntament amb el clavegueram i els aqüeductes, sense moure'ns del món aquós) de la imatge que tenim avui d'una civilització de segles (també amb els seus alts i baixos, tot sigui dit), van quedar, temps després i passat un camí tortuós, pràcticament proselit.

De fet, tal com explica Georges Vigarello al seu estudi sobre la higiene corporal, *Le propre et le sale*, cal tenir present el “paper limitat i molt particular que té el bany a l'edat mitjana”: a Europa continua havent-hi banys públics d'aigua i vapor, però “no són establiments d'higiene, sinó que comporten plaers molt específics”. És a dir, que “més enllà de certes preocupacions termals, sovint reals” (encara bo), aquestes ablucions medievals “barregen les seves pràctiques amb les de les tavernes, els bordells i locals de mala mort on agitacions i turbulències viuen en bon veïnatge”. Així doncs, el bany esdevé el regne del vapor “on alcoves i llits perllonguen les tèbies humitats de les estufes” i es converteixen en espais de “plaers confusos”. En tot cas, “l'erotisme del bany té molta més importància que la neteja corporal”.

És potser per això que no hi va haver remordiments quan, a cavall de les plagues que van assolir Europa, es va trobar convenient d'interdir també aquesta mena d'aglomeracions humanes que podien esdevenir focus de contagi. Per això i perquè, des de la percepció dels segles XVI i XVII, l'aigua esdevingué element pernicios “capaç d'infiltrar-se al cos” i infiltrar-hi tota mena de brutícia i de malures. “Si us plau, fugiu dels banys de vapor o d'aigua, o morireu!”, imprecava un consell destinat als parisencs, el 1516. La pesta no era un perill que es pogués negligir i, tenint en compte els coneixements de l'època, es trobava d'allò més

adequat “prohibir els banys, perquè, en sortir-ne, la carn i el cos són més tous i els porus queden oberts, per la qual cosa el vapor empestat pot entrar ràpidament cap a l'interior del cos i provocar una mort sobtada”, escriuen els europeus del segle XVI. I, ho reblaven, encara, per acabar de donar-hi veracitat, amb un inquietant “cosa que ja ha passat en diverses ocasions”.

En pensar que, particularment l'aigua calenta, “fragilita els òrgans i deixa oberts els porus als aires malsans” que li poden portar la malaltia, el bany s'estigmatitza. Si de cas s'ha de prendre, que sigui per prescripció mèdica. I encara, amb totes les precaucions del món. I assumint-ne les conseqüències: “Vaig fer preparar el bany; el rei hi va entrar a les 10 i durant la resta de la jornada es va sentir pesat, amb un sord mal de cap”. Ho escrivia un dels metges de Lluís XIV de França i, en vista de l'experiència, el doctor va decidir de no insistir-hi més.

Val a dir, però, que el rei brut per excel·lència, brut fins al paroxisme, més i tot que el francès Enric IV (que allà on anava deixava sempre un proverbial rastre olfactiu de suor, estables, peus i all, i diuen que va provocar que la seva flamant muller gairebé caigués desmaiada de l'impacte la nit de nocces), fou el Borbó Felip V: i no parlem ara metafòricament ni del qualificatiu moral que pot merèixer l'incendiari castellà, sinó de la dèria que el va dur a no banyar-se –ni rentar-se ni res– mai, a rabejar-se en els propis excrements impedint que li canviessin la roba enllordada, i a morir, per tant, no pas precisament cobert de glòria.

L'aparença i l'orinal. La imatge és demolidora: a la magnífica versió cinematogràfica que Luchino Visconti va realitzar d'*Il Gattopardo* de Giuseppe Tomasi di Lampedusa, el ball al palau dels Ponteleone –amb el vals inoblidable entre Angèlica-Cardinale i el príncep-Lancaster– culmina amb la visió mig truculenta de la cambra farcida d'orinals plens fins dalt, símbol potser de l'altra cara de

la lluna, de la que amaga l'opulència crepuscular d'una classe en decadència, de la fortor que el cinema no pot mostrar però que Visconti escenifica perfectament en la cara de Burt Lancaster tancant la porta del cubicle, eixugant-se la suor i ventant-se també, vejam si escampa la ferum concentrada d'orins.

Més enllà de l'empudegada acumulació de gibrelletes i del líquid que presumiblement se'n devia vessar, però, no podem pas dir que els personatges de la lampedusiana Sicília en trànsit del segle XIX al XX fossin més *brutinyosos* que els de, posem per cas, l'empolainada cort de Versalles. Ans al contrari. De fet, els cortesans de Lluís XVI i Maria Antonieta, de tan alt com volien alçar la testa, sembla que s'oblidaven de mirar cap a l'humil objecte que hauria pogut evitar que esquitxessin d'orins terra i parets del palau: prescindint de bacins, explica per exemple Carles Fisas en un dels seus llibres d'anecdota històric, "les dames orinaven dempeus on podien, pels passa-

dissos i pels patis, fins i tot a la mateixa sala del tron o a la cambra reial". Això sí: ben maquillades i emperrucades.

No oblidem que, com recorda Fisas mateix, "sota les aparatoses perruques dels cortesans hi campaven els polls" amb total alegria, i que "daten d'aquesta època aquelles mans d'ivori que rematen un mànec més o menys llarg. Servien per gratar-se el cap sota la perruca".

El gust pel maquillatge, per l'art de l'aparença i la dissimulació d'arrugues i més no és exclusiu del món versallesc, és clar: ja els romans s'untaven d'afaits per millorar la presentació. Ungüents per conservar i també per *repintar* el pas del temps (alguns, amb compostos tan perillosos com ara el plom) van donar, per exemple, ocasió de burla a l'autor del Satiricó en descriure el comensal d'un *típic* banquet romà: "Del seu front vessava un torrent de suor barrejada amb la pomada d'acàcia que s'havia untat. Tanta pols hi havia a la seva pell arrugada que les seves galtes semblaven

dues parets a punt d'escrostonar-se per la pluja".

Roba blanca sobre la crosta. En tot cas, potser sí que es pot afirmar que els segles XVII i XVIII van assolir cotes elevades de llardositat: la neteja consistia a afegir capes i capes de pólvores i olis i perfums i perruques sobre una pell que no tastava l'aigua i el sabó durant gaire temps (segons refereix Vigarello, un parell de cops l'any, les dames de la cort del francès Lluís XIV –i encara les més "entusiastes"–). Contra la possibilitat que la pell pogués deixar entrar efluvis perniciosos dins un cos que es volia hermètic, res millor que una cobertura de brutícia per a la impermeabilització. La idea de *protegir* la pell, de recobrir-la d'escuts –incrustats per la mateixa naturalesa o fets a posta– va originar tot de receptes per "tancar els porus" i "reforçar la pell": per als nadons, per exemple, en un llibre francès del segle XVI es recomanaven "cendres de closques de mol·lusc que es poden trobar a qualsevol banda, als rius o als pantans, o cendres de banya de jònec o també cendres de plom ben triturades i barrejades amb vi".

De fet, desterrada l'aigua pels perills que l'obertura de porus comportava, les classes dominants van trobar en la superposició de perfums i cremes la millor manera de dissimular la inevitable mala olor corporal que acompanyava la negativa fama del bany. Sovint, a més, el perfum s'*escopia* sobre la dama o cavaller que tenia prou posició per a adquirir el líquid olorós i tenir un servent per omplir-se'n la boca i anar ruixant després el cos de saliva i de perfum.

La neteja es va passar, per tant, a fer *en sec*: un drap convenientment preparat amb esperit de vi, posem per cas, podia cobrir totes les necessitats de condícia. L'aigua quedava reservada per a repassar cara i mans. Amb mesura, però. Perquè, tal com recordava un manual anònim del 1671, editat a Basilea i encarat a la instrucció de la joventut, "els infants es netejaran el rostre i els ulls amb un drap blanc, cosa que treu l'engrut i manté tota la naturalitat i el color del cutis". I continuava, per a reblar el clau: "Rentar-se amb aigua és perjudicial a la vista, provoca mals a les dents i constipats, torna pàl·lid el rostre i el fa més sensible al fred a l'hivern i a la ressecació a l'estiu."

No és que no volguessin sentir-se nets,

EL TEMPS

Retrat de Maria Antonieta: hi ha haver èpoques en què la superposició de vestits i encaixos i perruques servia per a aparentar la netedat que l'etiqueta reclamava.

Teclats amb virus

Probablement, si sabéssim quants gèrmen nocius campen alegrement per sobre i entre i per dins dels teclats dels nostres ordinadors, mai més no hi deixàrem un tros d'entrepà o de galeta o de qualsevol mengívola peça que endrapem sense treure els ulls de la pantalla. La recuperaria ningú tan despreocupadament, aquella engruna ben torrada que, *per sort*, no ha caigut a terra sinó sobre el teclat, si sabés que tota la porqueria que hi pot tenir instal·lada allotja deu, vint i fins a setanta vegades més microbis que –sí– la tassa del vàter?

Periòdicament surten a la palestra detallades (i angunioses) llistes de tot allò que pot arribar a caure d'un teclat d'ordinador posat de cap per avall si és que aquesta operació, acompanyada d'una senzilla neteja posterior, no s'hi fa periòdicament. Tanta matèria orgànica acaba esdevenint terra promesa de tota mena de microbis: un recent estudi encomanat per la revista britànica *Which? Computing* a la seva redacció mateix va arribar a una conclusió alarmant: el microbiòleg encarregat de l'anàlisi va reclamar, per una qüestió de mera salubritat, la retirada immediata de si més no quatre dels teclats passats pel microscopi: n'hi havia un que era "cinc vegades més brut que un vàter". Uix.

per tant, sinó que hi havia tot un altre concepte d'aquesta sensació: no es parava tanta atenció en el cos com en la superposició de vestits i encaixos i brodats i perruques que, segons el nivell social, es poguessin mostrar (i aquest concepte de netedat anava també ben estretament lligat a l'estratificació social i a la mostra de pertinença a un determinat estament: com podia una persona pobra *anar neta* si no tenia cap possibilitat de vestir la roba que *mostrés* la seva pulcritud?).

Perquè, de fet, en comptes d'aigua, per garantir la condícia del cos no calia sinó posar en contacte amb la pell roba blanca, neta i immaculada i susceptible de ser canviada tantes vegades com calgués i permetés el pressupost. Que l'ús l'ennegria o l'esgrogueïa, segons el cas? Senyal que havia *absorbit* la brutícia corporal. Diuen que Jean Racine, exemple de sofisticació higiènica del seu temps, tenia una trentena de camisoles interiors, ben blanques, una per a cada dia, per poder anar net i polit a tot arreu.

La revolució dels microbis. Quan, al segle XIX, la ciència va començar a mostrar al món l'existència i el funcionament de la vida microscòpica (amb

les investigacions de Louis Pasteur o de Robert Koch o etcètera), es va començar també a comprendre el funcionament dels processos de contagi de moltes malalties que fins aleshores eren atribuïdes a causes sovint peregrines. L'antisèpsia en cirurgia o, abans, les mesures d'higiene durant els parts, van aconseguir una important reducció de la mortalitat: ja se sabia quina cara feien els agents infecciosos i es va anar comprènent la manera de protegir-se'n. Al capdavant, igual com hem tornat a recordar amb l'alarma per l'anomenada grip A, sovint n'hi ha prou amb una mica d'aigua i sabó per tenir els microinvasors a ratlla.

El desenvolupament de l'urbanisme del XIX i les idees higienistes que tornaven a lligar neteja i salut van contribuir també a una certa salubritat en els conglomerats urbans: igual com es prohibien els –durant segles– tradicionals abocaments de tota mena de residus per les finestres de les ciutats (un simple avís i patatxaf!), es promovia la instal·lació de canonades i mecanismes per evitar que els residus fecals campessin a la intempèrie.

És clar que tot plegat no va ser cosa d'un dia ni de dos, però també és cert

que la qüestió excremental va anar esdevenint un afer cada vegada menys compartit, menys... comú.

Així i tot, els testimonis ens mostren com la percepció d'aquests avenços encara es va mantenir en l'àmbit del pessimisme realista: per exemple, un informe ministerial de l'estat francès, el 1884, avisava que, entre allò que consideraven parts "civilitzades" del món, la seva era "de les que menys cura té de la netedat" i que, si "entre les classes benestants la neteja personal no sempre s'estén més enllà de les parts visibles del cos", no s'hauria de menystenir "el terror que la recomanació d'un bany inspira en la majoria dels pagesos".

I explica també l'escriptor hongarès Sándor Márai (1900-1989) a les seves *Confessions d'un burgès* (que encara esperen traducció al català) que, quan era menut, a casa tenien banyera, sí, però que aleshores es considerava perjudicial rentar-se massa (l'aigua estovava els infants, deien) i que, per tant, l'emalum es convertia en objecte de decoració que quan s'esqueia empraven també per a guardar-hi andròmines i que tan sols retrobava "la seva funció original un dia l'any, el de Sant Silvestre". De fet, continua Márai, "els membres de la burgesia de final del segle XIX només es banyaven quan estaven malalts o abans de contreure matrimoni".

Si pensem, com George Orwell va escriure el 1937, que, en l'"hàbit de rentar-se de cos sencer cada dia" (de ben recent introducció a Europa, apuntava, i que en el seu moment Voltaire ja havia trobat a faltar, bo i sospesant la possibilitat que "alguns defectes de la nostra salut" no fossin, precisament, fruit "d'haver perdut el costum, generalment observat en el passat, de rentar-se el cos cada dia"), en aquest hàbit diari, dèiem que Orwell deia, "les classes treballadores són generalment més conservadores que les burgeses" (i triguen més a poder tenir aigua corrent a casa, hi podríem afegir, anirem potsers capint la lentitud amb què la pràctica netejadora es va estendre al nostre continent. Val a dir també que Orwell mateix es mostrava irònicament optimista sobre la progressió europea, en constatar que "els anglesos esdevenien "cada vegada més nets" i que, per tant, hom podia esperar "que d'aquí a cent anys serem com a mínim tan polits com els japonesos".

Massa nets? Higiea, filla del déu grec de la medicina Asclepi (Esculapi, per als romans), que va tenir temple a Roma perquè era considerada protectora del benestar ciutadà, va veure el seu culte oblidat durant segles. D'un temps ençà, però, els altars han tornat a proliferar: la higiene, que manlleva mot i contingut a la deessa neta i saludable, ha esdevingut exigència social.

I és clar que la generalització de l'aigua corrent a mitjan segle XX, i d'un estàndard socialment establert pel que fa a la pulcritud personal (posem-hi una dutxa diària?) han tingut conseqüències del tot positives quant a la salubritat dels espais públics i privats i a la condició general europees. Només que ara resulta que, de tan nets, n'hem fet un gra massa: cada vegada se senten més veus que alerten que en realitat tampoc no cal enderiar-se a esborrar i eliminar i trinxar i polvoritzar tants microbis com ens surtin al pas. Al capdavant, ultra el fet que molts d'aquests microorganismes ens són del tot imprescindibles per a viure (sense ells, per exemple, no podríem ni tan sols digerir), evitar sistemàticament l'exposició als microbis evita també el rodatge que cal al nostre sistema immunitari per posar-se en funcionament: "Quan una criatura es posa coses a la boca", explica la microbiòloga Mary Ruebush, autora del llibre

EL TEMPS

El maquillatge pot servir i serveix, sovint, per a amagar la brutícia que, com la processó, va per dins.

Why dirt is good ('Per què la brutícia és bona'), "permet que la seva resposta immunològica explori el medi". De fet, continua, Ruebush, "això no tan sols permet de *practicar* les respostes immunològiques, que seran necessàries per a la protecció, sinó que també té un paper clau a l'hora d'ensenyar a un encara immadur sistema immunitari quins elements val més que ignori". Sense aquest aprenentatge, per tant, el cos pot acabar

responent contra elements inofensius com si rebés un atac perillós, i d'aquí ve també, probablement, la proliferació de desordres autoimmunes, al·lèrgies i asma a l'anomenat (i ultrahigiènic) "món desenvolupat".

Ara podríem orwellejar i pensar que potser d'aquí a cent anys haurem trobat la mesura.

Núria Cadenes

Pla, brut

El "Mirador indiscret", la gran secció d'anècdotes del setmanari *Mirador*, n'explicava moltes de Josep Pla. Una va fer referència a la brutícia. Sobre un home molt brut, Pla hauria comentat, citem de memòria, "fixeu-vos si n'era, de brut, que això negre que tenim entre els dits dels peus, ell ho té entre els dits de la mà".

La secció no es dedicava a comentar, interpretar o jutjar, les sortides, facècies i relliscades –incloses les piquiponades (del batlle Pich i Pon)– dels personatges famosos. Els creadors de la secció volien que es comentessin totes soles. Aquí el redactor, i la redacció de la revista –sempre escandalitzats pel cinisme, les penques i la amoralitat de l'escriptor venut a Cambó– pensava que Pla s'havia retratat, havia quedat com un brut. No van tenir en compte que si Pla quedava com un brut és que volia quedar com un brut. També, molts anys després, quan va tornar d'un viatge per mar a Cuba amb el seu amic Néstor Luján, va dir que el seu amic era un esnob perquè es dutxava cada dia.

Igual que el seu admirat Paul Léautaud, també anarquista conservador, l'autor d'*El quadern gris* va fer tant com va poder per demostrar que era un home lliure de les convencions socials; que, per observar millor la societat, calia situar-se al marge, a certa distància. I l'aparent brutícia, la desconsideració pel seu aspecte exterior, el menyspreu a l'abillament, reforçava la seva personalitat, la personalitat que va construir-se. No es volia disfressar, per imitació dels altres. Amb aquesta actitud indicava, pel mateix preu, que ell no era un poeta de pis noucentista, net i polit, ben educat i, per tant, hipòcrita.

No era burgès. Però admirava la burgesia. No era net. Però exigia que la gent fos neta i polida. Exigia a la societat que es comportés. Sabia que sense la hipocresia social, la societat seria un infern. Estimava l'art i l'obra dels artistes, i, a més, els estudiava a fons, però tots els quadres que li van regalar els desava a les golfes: no volia que pensessin que havia caigut en la vanitat del qui exhibeix els seus tresors als visitants. Ell no va pujar a l'escenari de la vida. Observava. Creia en la família i el capellà, però no va crear cap família i era agnòstic.

Lluís Bonada